

UDK 821.163.42.09 Begović, M.
792.072.3

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 10. 05. 2006.

Prihvaćen za tisak: 27. 10. 2006.

ANDREA SAPUNAR

Zavod za povijest hrvatske književnosti,

kazališta i glazbe HAZU

Opatička 18, HR – 10000 Zagreb

MILAN BEGOVIĆ KAO KAZALIŠNI KRITIČAR I TEATROLOG

Milan Begović je sustavno pratio kazališni život u svim sredinama gdje je boravio, u Splitu, Zadru, Beču, Hamburgu, te napose u Zagrebu, redovito pišući kritike kazališnih predstava koje je gledao. U razdoblju od 1904. do 1944., dakle u razdoblju od puna četiri desetljeća, u brojnim su hrvatskim novinama i časopisima objavljeni njegovi kazališnokritički tekstovi koji rječito govore o piščevu kritičkom odnosu prema kazališnim zbivanjima. Osim u hrvatskoj periodici Begović je o kazališnim ljudima i događajima, napose hrvatskim, pisao i u njemačkim, austrijskim, talijanskim i srpskim časopisima i novinama, doprinijevši tako poznavanju hrvatske kazališne umjetnosti izvan nacionalnih granica. Begović je autor gotovo dvije stotine kazališnokritičkih tekstova, ali i različitih drugih kazališnih osvrta, polemika, portreta kazališnih umjetnika, te teatroloških članaka, pa taj, do sada manje poznati dio bogatog stvaralačkog opusa Milana Begovića, ujedno nedvojbeno predstavlja istaknutog dramskog pisca kao nezaobilaznu i osebnju ličnost u krugu hrvatske kazališne kritike prve polovice XX. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: *Begović, kazališna kritika, strana periodika, teatrologija.*

I.

Kao rijetko koji kazališni kritičar Milan Begović je pokazao neobično velik, širok i stalan interes za brojna pitanja hrvatske dramske i kazališne umjetnosti, ali i općenito hrvatskoga kazališnog života. Njegovi članci o kazalištu širokog su spektra; uz kazališne kritike pisao je kazališne ogledе u širem smislu, teatrološke članke, kazališnopovijesne preglede i eseje, osvrte o pojedinim pitanjima kazališne fenomenologije, te kazališne polemike. Begovićev prvi tekst s kazališnom predilekcijom jest esej "Stjepan Miletić i njegovo *Hrvatsko glumište*" objavljen 17. i 18. ožujka 1904. u riječkom *Novom listu*¹, a posljednji je polemički članak "*Povrijeđenoj veličini*" tiskan u zagrebačkom *Hrvatskom narodu* 14. studenoga 1944.² Svoje brojne članke o dramskoj književnosti i kazalištu,

¹ Milan Begović, Stjepan Miletić i njegovo *Hrvatsko glumište*, *Novi list*, VII, br. 77, str. 1, br. 78, str. 1; *Rijeka*, 17. i 18. ožujka 1904.

² Isti, *Povrijeđenoj veličini*, *Hrvatski narod*, VI, br. 1068, str. 2; Zagreb, 14. studenoga 1944.

dakle oglede, osvrte i polemike vezane uz kazališnu umjetnost, objavljivao je u brojnim hrvatskim novinama i časopisima (riječkom *Novom listu*, zagrebačkim *Narodnim novinama*, *Obzoru*, *Hrvatskom pokretu*, *Novostima*, *Kazališnom listu*, *Kritici*, *Jutarnjem listu*, *Večeri*, *Savremeniku*, *Hrvatskoj pozornici*, *Hrvatskom narodu*).

Begović je najčešće pisao kazališne kritike, no on je imao potrebu, kao pravi kazališni čovjek, da u svezi kazališta svojim suvremenicima odašilje i brojne druge poruke o svemu što je vezano uz kazalište i kazališne ljude, stoga je pisao različite kazališne članke: oglede i osvrte na događaje iz kazališnog života, priloge iz povijesti hrvatskoga glumišta, teatrološke tekstove, polemičke rasprave, nekrologe, komentare o kazališnoj publici i njezinim običajima, prigodne tekstove o radu uprava pojedinih tuzemnih glumišta, o stranim kazalištima, o kazališnim zgradama, o radu glumačke škole, o kazališnim publikacijama, o kazališnoj garderobi itd.

Objavio je niz većih eseja i studija o glumcima (Nini Vavri, Arnoštu Grundu, Ivi Raiću, Bogumili Vilhar, Andriji Gerašiću i dr.), kazališnim redateljima (Ivi Raiću, Josipu Bachu i dr.), o operetnim (*Nova hrvatska opereta*) i baletnim [*Baletno veče 6-godišnje plesačice Ivane Kamaryt; Ivana Kamaryt (6 godišnja plesačica)*] predstavama u zagrebačkom kazalištu, o kazališnim akademijama (*Akademija u spomen 300. godišnjice rođenja Racinea*), o predstavama učenika glumačke škole (*Predstava učenika glumačke škole. Prvi put: "Soba br. 6"*), itd.

Milan Begović objavio je i niz portreta pojedinih istaknutih hrvatskih dramskih umjetnika (Nikola Milan, Josip Papić, Hinko Nučić, Ada Poljakova, Mila Dimitrijević, Franjo Sotošek, Ivo Raić, Mihajlo Marković i dr.), on piše o uglednim hrvatskim redateljima (Branko Gavella, Ivo Raić), objavljuje članke o hrvatskim dramskim piscima (Petar Petrović Pecija), te one u kojima se raspravlja o modernom kazalištu, o modernom redatelju, o lošim navikama u teatru, o glumačkoj školi, itd.

U širokom spektru interesa za kazališni, ali i književni život Begović piše o hrvatskim dramatičarima (Josip Freudreich, Petar Petrović Pecija i dr.), uz napomenu da se i u gotovo svakoj kazališnoj kritici osvrće i na predložak dramskog teksta dotične predstave i na važnije značajke dramskog opusa pojedinog dramatičara.

Njegovi kazališno-kritički tekstovi u brojnim člancima dodiruju i druge kazališne probleme, pa je tako pišući o redateljskim ostvarenjima Ive Raića, Branka Gavelle i Josipa Bacha vrlo točno uspio uočiti ona njihova stvaralačka i umjetnička obilježja zbog kojih zauzimaju važno i nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatskoga kazališta, a njegove ocjene glumačkih postignuća pojedinih dramskih umjetnika gotovo su seizmografskom točnošću prepoznale istinske kazališne umjetnike u hrvatskom glumištu, kako dramatičare i dramaturge, tako i kazališne redatelje, scenografe, kostimografe, autore scenske glazbe, koreografe, ali napose glumce. Milan Begović je imao i iznimnu sposobnost prepoznavanja talenata među najmlađim sudionicima kazališne scene, a vrijeme je u pravilu potvrđivalo njegove sudove. Sustavno i intenzivnije Begović je kazališne kritike počeo pisati od godine 1920. kada se, nakon svršetka Prvoga svjetskog rata, definitivno našao u Zagrebu. Begovićevo najintenzivnije kritičarsko jest upravo njegovo "zagrebačko razdoblje" između godine 1920. i 1925., dok od godine 1930., nakon odlaska iz uprave Hrvatskog narodnog kazališta, piše povremeno, objavljujući najčešće u zagrebačkim *Novostima*. Plodno je razdoblje nakon povratka u upravu zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu u kojem je godine 1937. i 1938. bio i direktor drame. Najveći broj stranica svoga kritičarskog rada Begović zapravo posvećuje zagrebačkom kazališnom životu koji sustavno prati gotovo četvrt stoljeća, od rujna 1920. do studenoga 1944.

Upoznavši kazališni život u svim sredinama u kojima je boravio, i to u pravilu kao redoviti posjetitelj kazališnih predstava, još tamo od svojih splitskih i zadarskih suplentskih dana, potom kao dramski pisac koji se sustavno bavio dramskim radom od najranije mladosti, te napokon kao redatelj i dramaturg u Hamburgu i Beču, a poslije toga i u Zagrebu, Milan je Begović za sve to vrijeme napisao mnoštvo tekstova o kazališnom životu.

Uz velik broj kazališnih kritika, prigodnih članaka o gostovanjima stranih kazališta i kazališnih družina u Zagrebu, Begović objavljuje i brojne polemičke tekstove u svezi s najraznovrsnijim pitanjima hrvatskoga, a napose zagrebačkoga kazališnog, kulturnog i javnog života. Tako npr. polemizira s Julijem Benešićem, Đurom Dimovićem, Stanislavom Vinaverom i dr. Svi ti njegovi kazališni članci nisu samo vrijedni prinosi hrvatskoj kazališnoj kritici i zanimljive ocjene o recentnoj domaćoj i stranoj dramskoj umjetnosti, nego su to zapravo svojevrsni kulturološki dokumenti onoga doba.

2.

Milan Begović je pokazao neobično velik i stalan interes za brojna pitanja hrvatske dramske i kazališne umjetnosti, ali i općenito kazališnog života i izvan hrvatskih granica, napose u Austriji, Njemačkoj i Italiji. U razdoblju kada objavljuje kazališne oglede, osvrte i polemike Begović je boravio u više navrata u inozemstvu. U svojim najranijim kazališnokritičkim radovima pisac je vezan za Hamburg gdje boravi od godine 1908. do 1912. Od veljače 1910. do svibnja 1912. glavni je dramaturg uglednog kazališta Deutsches Schauspielhaus u doba kada je njegov intendant bio Carl Hagemann koji je 1910. na tome mjestu zamijenio slavnog baruna Alfreda Bergera.³ Kao dramaturg Begović u hamburškim dnevnim novinama *Hamburger Nachrichten* i *Hamburger Correspondent* objavljuje prikaze inscenacija uoči premijera u Deutsches Schauspielhausu.⁴ Djeluje kao posrednik između hrvatske i njemačke kulturne sredine, izvještavajući njemačku javnost o hrvatskoj književnosti,⁵ te objavljujući prikaze njemačkih kazališnih predstava i zbivanja vezanih za hamburški kazališni život u zagrebačkim *Narodnim novinama* godine 1909. i 1911.⁶

³ Usp. Uwe Quast, *Die Entwicklungsgeschichte des Hamburger Deutschen Schauspielhauses von Carl Hagemann bis Hermann Röbbeling*, dokt. disertacija, Beč, 1968., str. 487.; Dragan Buzov, "Milan Begović – najizvođeniji hrvatski dramski pisac u Njemačkoj", u: *Recepcija Milana Begovića*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića, gl. urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu / Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu / Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998., str. 29.

⁴ Navest ćemo neke od Begovićevih članaka objavljenih u tim hamburškim novinama: Milan Begović, "Emanuel von Treuchtlingen. Zur heutigen Uraufführung der neuesten Komödie von Herbert Eulenbergs 'Alles um Liebe' im Deutschen Schauspielhaus, Hamburg", *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 16. veljače 1911., str. 1.; Milan Begović, "Goethes 'Götz' im Deutschen Schauspielhaus. (Erste Aufführung 22. März.)", *Hamburger Correspondent*, Hamburg, 21. ožujak 1911., str. 1.; Milan Begović, "Wallenstein an einem Abend. Neu-Inszenierung am Deutschen Schauspielhaus", 9. März 1912, *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 7. svibnja 1912.

⁵ Milan Begović, "Die ragusäische Dichtung", *Hamburger Nachrichten*, br. 9, str. 2-3; Hamburg, 3. ožujka 1912., i br. 10, str. 2; Hamburg, 10. ožujka 1912.

⁶ Milan Begović, "Hauptmannova 'Grizelda'". (Premijera u Berlinu u „Lessing Theatru“.) U Hamburgu, 7. ožujka 1909., *Narodne novine*, LXXV, br. 64, str. 2-3; Zagreb, 19. ožujka 1909.; Milan Begović, "Shakespeareov 'Rikard III.' (Pokusi, režija, inscenacija i predstava.) (Hamburg)", *Narodne novine*, LXXV, br. 111, str. 2-3; Zagreb, 15. svibnja 1909.; br. 112, Zagreb, 17. svibnja 1909., str. 1-2.; Milan Begović, "U kazališnoj garderobi". Hamburg, u aprilu 1909. *Narodne novine*, LXXV, br. 93, str. 1-2; Zagreb, 24. travnja 1909.; Milan Begović, "Moderni režiser", *Narodne novine*, LXXVII, br. 282, str. 1-2; Zagreb, 7. prosinca 1911.; Milan Begović, "Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama. Mnijenja hamburškog dramaturga M. Begovića", *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, str. 2-3; Zagreb, 12. lipnja 1912.

Godine 1912. Begović napušta Hamburg i odlazi u Beč gdje je, na preporuku slavnog austrijskog književnika Hermanna Bahra, koji je snažno utjecao na hrvatsku kulturu, napose kao teoretičar impresionizma i secesije, primljen kao redatelj u Neue Wiener Bühne, kazalište visokog ugleda čiji je ravnatelj bio Emil Geyer. Prva dramska izvedba u Begovićevoj režiji ostvarena je 24. listopada 1912. (*Mein Freund Teddy*, komedija A. Rivoirea i L. Besnarda), a njegova djelatnost u Neue Wiener Bühne traje do travnja 1914. U tom svom "bečkom razdoblju" Begović u nekoliko navrata u zagrebačkim *Narodnim novinama* izvještava hrvatsku javnost o repertoarnim premijerama u bečkoj kazališnoj sredini, produbljujući tako dugogodišnje kazališne i kulturne veze dvaju, po mnogo čemu bliskih srednjoeuropskih gradova.⁷

Objavio je velik broj kazališnih recenzija, prigodnih članaka o gostovanjima stranih kazališta i kazališnih družina u Zagrebu (Josefstädtertheatra, Slovenskog narodnog gledališča iz Ljubljane, Moskovskog artistskog teatra, moskovskog "Hudožestvenog teatra", engleskih kazališnih trupa, Beogradskog pozorišta i dr.), pojedinih istaknutih gostujućih glumaca (Stanislave Wisocke, Olge Čehove, Hansa Mosera i dr.)

Begović je autor niza eseja i studija o kazališnom životu u drugim sredinama (npr. o pariškoj Comédie François, te o dramskoj umjetnosti u Beču) i stranim gostovanjima (*Humoristička matineja g. Arkadija Averčenska*) u zagrebačkom kazalištu, a u širokom spektru svoga interesa za kazališni, ali i književni život, objavljuje članke o stranim dramatičarima (Jean Baptiste Racine, William Shakespeare, Henrik Ibsen, Oscar Wilde, Luigi Pirandello i mnogi drugi), te o važnim inozemnim kazališnim edicijama.⁸

Begović uporno i sustavno nastoji hrvatskoj publici približiti i kazališni život susjednih inozemnih kazališnih središta, stoga piše članke o dramskoj i kazališnoj umjetnosti u Beču, Beogradu i Skoplju, a isto tako i one u kojima pokazuje svoje suvereno poznavanje šireg europskog kulturnog prostora, kakav je npr. njegov članak "Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama".⁹

Uz brojne kazališnokritičke članke u austrijskim i njemačkim listovima Begović je dva kazališnopovijesna teksta objavio na talijanskom; godine 1926. u milanskom časopisu *Comoedia* tiskan je njegov članak "Il Teatro Nazionale Croato di Zagabria",¹⁰ a godine 1934. u Rimu je objavio brošuru *Il Teatro di Stato in Jugoslavia*.¹¹ Neki su mu tekstovi o kazališnom životu objavljeni i u srpskoj periodici; u novosadskom *Srpskom književnom glasniku*¹² i *Pozorišnom listu*¹³.

⁷ M. Begović, "Dramska umjetnost u Beču. (Nekoliko utisaka).", *Narodne novine*, LXXX, br. 21, str. 1-2.; Zagreb, 27. siječnja 1914.; Isti, "Nova hipoteza o Shakespearu", *Narodne novine*, LXXX, br. 53, str. 1-2; Zagreb, 6. ožujka 1914.

⁸ Tako npr. u zagrebačkom časopisu *Kritika* godine 1921. prikazuje knjigu koja je netom objavljena u Frankfurtu: Bernhard Diebold, *Anarchie im Drama*.

⁹ M. Begović, "Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama". *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, str. 2-3; Zagreb, 12. lipnja 1912.

¹⁰ M. Begović, "Il Teatro Nazionale Croato di Zagabria". *Comoedia*, Anno V, N. 7, p. 19-22; Milano, 20 Luglio 1926

¹¹ M. Begović, *Il Teatro di Stato in Jugoslavia*. Reale Accademia D'Italia, Classe delle Lettere, IV Convegno "Volta" – Tema: Il Teatro, Roma 8-14 Ottobre 1934

¹² U *Srpskom književnom glasniku* objavljeni su sljedeći Begovićev i članci: "O našem modernom pozorištu" (knj. XXVI, br. 12, str. 917-932, 1911.); "Ivo Raić" (Nova serija, knj. XXXIII, br. 5, str. 376-382, 1. juli 1931.)

¹³ U *Pozorišnom listu* objavljeni su članci Milana Begovića o Gavellinim režijama (br. 2, str. 3-4, Novi Sad, 6. oktobra 1931.)

U kazališnokritičku i teatrološku djelatnost Milana Begovića, književna i kazališna javnost nije donedavno imala pravi i potpuni uvid. Rasut po periodici, domaćoj i stranoj, često nedostupan, ostao je najvećim dijelom nepročitan i nepoznat. Tek su se u radovima "begovićologa" spominjali neki njegovi kazališni prikazi (ponajviše zato jer su bili objavljeni u piščevoj knjizi *Kritike i prikazi*), ali i kod njih je recepcija Begovićeve kazališnokritičke djelatnosti bila nedostatna. U novije doba stvari su se u tom smislu bitno izmijenile. Naime, i taj važan segment piščeva opusa doživio je napokon i svoje cjelovito objelodanjenje u jednom izdanju; u okviru *Sabranih djela Milana Begovića* što upravo izlaze iz tiska u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Naklade Ljevak (glavni urednik Tihomil Maštrović), objavljen je i taj dio bogata piščeva stvaralačkog opusa. S obzirom na to da se Begovićeve kazališnokritički, esejistički pa i teatrološki tekstovi kreću u rasponu od kazališne kritike, i to one u pravom smislu riječi, do kazališnih ogleđa te polemički intoniranih članaka u svezi s najraznovrsnijim kazališnim pitanjima, njegove *theatralije* podijeljene su u *Sabranim djelima Milana Begovića* u tri cjeline: sv. XVIII.–*Theatralije I* sadrži kazališne kritike nastale u razdoblju od 1909. do 1944.,¹⁴ a sv. XIX.–*Theatralije II* donosi kazališne ogleđe, osvrtne i polemike od 1904. do 1944. godine.¹⁵ U svesku osamnaestom - *Theatralije I* izostavljene su Begovićeve kazališne kritike objavljene u njegovoj knjizi *Kritike i prikazi* (Zagreb, 1943.), zato jer je ta Begovićeve knjiga tiskana u svesku sedamnaestom *Sabranih djela Milana Begovića – Studije i kritike*. U navedenom Begovićevom djelu inače tiskanom godine 1943. (urednik Marko Fotez) izbor iz njegova kazališnokritičkog rada objavljen je u prvom dijelu knjige pod naslovom "O kazalištu".¹⁶ Najveći dio tih Begovićevih kazališnih kritika, za piščeva života posljednji put objavljenih u njegovoj knjizi *Kritike i prikazi*, čini s kazališnim kritikama uvrštenim u osamnaesti svezak *Sabranih djela* cjelinu i tek zajedno razmatrani mogu dati cjelovitu sliku o Begovićevoj kazališnokritičkoj djelatnosti, kako u kvantitativnim, tako i u kvalitativnim određenjima.

U drugom pak dijelu knjige *Kritike i prikazi*, naslovljenom *O ljudima i knjigama* Begović je objavio četiri teksta: "Konte Ivo", "Ivo Raić", "Josip Bach", "Vera Hrzić". O kazalištu i kazališnim ljudima Begović je dakako pisao puno više, ostali njegovi kazališni ogleđi, osvrti i polemike, neuvršteni u njegovu knjigu *Kritike i prikazi*, donose se u ovom, devetnaestom svesku *Sabranih djela – Theatralia II*, ali bez navedena četiri teksta. Poštujući piščevo sabiranje odabranih tekstova u cjelinu knjige, a u skladu s koncepcijom priređivanja Begovićevih *Sabranih djela*, knjiga *Kritike i prikazi* uvrštena je, kako rekosmo, u zaseban, sedamnaesti svezak ovog izdanja.¹⁷ Četrdeset i tri Begovićeve kazališna ogleđa, osvrtne i polemike, kojih zajedno s onim objavljenim u piščevoj knjizi *Kritike i prikazi* (u *Sabranim djelima* uvrštenoj u svezak sedamnaesti - *Studije i kritike*), ima ukupno četrdeset i sedam, istodobno znači i to da je prvi put na jednom mjestu objavljen sveukupni Begovićeve kazališnokritički rad, što će umnogome pripomoći da naša književna i kazališna javnost,

¹⁴ Milan Begović, *Theatralia I*, Sabrana djela Milana Begovića, svezak XVIII., uredile Nina Vinski i Andrea Sapunar, HAZU / Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 577 str.

¹⁵ Milan Begović, *Theatralia II*, Sabrana djela Milana Begovića, svezak XVIII., uredila Andrea Sapunar, HAZU / Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 325 str.

¹⁶ Milan Begović, *Kritike i prikazi*, uredio i pogovorom popratio dr. Marko Fotez, Tisk. "Union", Suvremeni hrvatski pisci, knj. 6, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., 372 str.

¹⁷ Milan Begović, *Kritike i prikazi*, Sabrana djela Milana Begovića, svezak XVII., uredio Tihomil Maštrović, HAZU / Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 597.

a napose ona znanstvena, cjelovito sagleda i taj važni dio Begovićeva stvaralaštva, i tek će tada biti moguće smjestiti i taj važan segment stvaralačkog opusa Milana Begovića u širi kontekst hrvatske kulturne baštine.

4.

O Begovićevu kazališnokritičkom stvaralaštvu u hrvatskoj književnoj i kazališnoj historiografiji nije se puno pisalo, a kada se spominjalo bilo je uglavnom sporadične naravi, tek kao natuknica u piščevu životopisu ili opaska uz njegovu selektivnu bibliografiju. Zašto je bilo tako više je razloga. Prvi važan razlog jest činjenica da je, osim izbora iz piščeve kazališnokritičke djelatnosti tiskanom u knjizi *Kritike i prikazi* (1943.), najveći dio njegovih kazališnih kritika ostao raspršen po periodici i nikada do nedavnog izlaska *Sabranih djela Milana Begovića*, koje u čak tri svezka donose njegove *Theatralije*, nije bio objavljen u knjizi, čime su bitno bile umanjene pretpostavke cjelovite recepcije tog dijela Begovićeva stvaralaštva. Drugi važan razlog je zla sreća cjelokupnog Begovićevog književnog djela određenog piščevom životnom sudbinom, odnosno mnogim zabranama i političkim progonima što su ga pratili cijeli život, a osobito događaji iz godine 1945. kada ga je komunistička vlast proglasila nepodobnim piscem, što je u najvećem dijelu druge polovice XX. stoljeća bitno utjecalo na recepciju njegova književnog opusa, pa tako i njegovog kazališnokritičkog stvaralaštva.

Prvi je, nakon višegodišnje šutnje o Begoviću poslije Drugoga svjetskog rata, o njemu progovorio Branko Hećimović u predgovoru Begovićevim izabranim djelima objavljenim godine 1964. u ediciji "Pet stoljeća hrvatske književnosti", upozorivši na činjenicu neopravdanog zapostavljanja cjelokupnog stvaralačkog opusa ovoga pisca, pa tako i njegove kazališnokritičke djelatnosti. Neke Begovićeve kazališne kritike (npr. kazališni prikazi premijernih izvedbi Kosorove *Nepobjedive lađe*, Ogrizovićeve *Vučine* i Krležine *Golgotе*), smatra Hećimović, morale bi svoje mjesto imati u svakoj antologiji hrvatske kazališne kritike.¹⁸

Važan prinos teatrološkom aspektu sagledavanja Begovićeve kazališnokritičke djelatnosti u svojim znanstvenim istraživanjima podastrli su teatrolozi Nikola Batušić i Boris Senker. Tako Batušić godine 1971. u svojoj monografiji *Hrvatska kazališna kritika*, pišući o hrvatskim kazališnim kritičarima XX. stoljeća, napose u razdoblju između dva svjetska rata, u posebnom poglavlju obrađuje prinose Milana Begovića na tom planu, svrstavajući ga, uz Milutina Cihlara Nehajeva, Vladimira Lunačeka, Miroslava Krležu i Ranka Marinkovića, među vodeće kazališne kritičare tog razdoblja.¹⁹ Štoviše, Batušić naglašava da je Begović unatoč tome što je povremeno, a najčešće iz utilitarnih razloga, iskazivao neka tipična obilježja hrvatskih novinskih recezenata svoga doba, kao što su površnost u ocjenama, podložnost utjecajima vlastitih izdavača ili pak onih društvene i političke naravi, u svojim kazališnim kritikama iskazao kao vrstan znalac suvremenih europskih dramskih kretanja, iznijevši o mnogim našim dramatičarima takve prosudbe koje ni danas nisu doživjele bitnije promjene kada je u pitanju mjesto tih pisaca u hrvatskoj dramskoj književnosti, što je samo po sebi nedvojbeni pokazatelj vrsnog kritičarskog nerva kojeg je nedvojbeno posjedovao.

¹⁸ Branko Hećimović, "Predgovor"; u: *Milan Begović I*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 75., Matica hrvatska / Zora, Zagreb, 1964., str. 17.-18.

¹⁹ Nikola Batušić, *Hrvatska kazališna kritika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., 188.-195.

U članku o uglednim hrvatskim kazalištarcima Ivi Raiću i Josipu Bachu, Begović je ne samo povijesno-biografski izvijestio o njihovu radu, već je posve točno odredio njihovo mjesto u cjelokupnom našem kulturnom krajoliku. Godine 1931. u novosadskom *Pozorišnom listu* o uglednom hrvatskom redatelju Branku Gavelli Begović piše: "... svaka Gavelina režija nije bila samo umjetničko djelo, nego i umjetnički događaj..." anticipirajući ulogu uglednog hrvatskog redatelja u razvitku hrvatskoga glumišta.²⁰ Osim takvih pregnantnih ocjena, važno je istaći da je Begović "precizno uspio uočiti sva ona njihova stvaralačka i umjetnička obilježja, zbog kojih se njihova imena ne mogu zaobići u povijesti hrvatskoga kazališta. U takvim raščlambama sasvim je jasno vidljivo da se Begović bavio kazališnom kritikom, tj. da je njihove portrete reljefno izvlačio istim perom kojim je analizirao predstave i glumačko-redateljske rezultate na pozornici".²¹

Pišući godine 1929. u *Jutarnjem listu* o glumici zagrebačkog HNK-a Mili Dimitrijević Begović ističe: "Jer gdje i kad će se naći svježina i prostodušnost, toplina i iskrenost, mekoća i čistoća u izgovoru, jedrina i prirodnost u načinu, koji su bili glavna začajka a jesu i danas umjetnosti gdje Dimitrijević?"²² U svom kritičarskom poslu Begović je znao biti i vrlo oštar, ne ustručavajući se i onih kritika koje su, nakon premijerne izvedbe, u cijelosti negirale vrijednosti stanovite drame nekog od naših poznatih dramskih pisaca (kao npr. u ocjeni Kosorove drame *Nepobjediva lađa*), ali i pokazujući da zna točno procijeniti važna obilježja i onih dramskih djela koja hrvatska kazališna javnost nije znala odgovarajuće prepoznati, kao što je to npr. godine 1922. učinio u svojoj antologijskoj kritici nakon premijere Krležine *Golgote* u zagrebačkim *Novostima*,²³ te u analitičkom članku objavljenom u novosadskom *Srpskom književnom glasniku*,²⁴ mjesec dana nakon što je Krleža u tom časopisu prvi put objavio svoju dramu.²⁵ U potonjem prikazu Begović izdvaja "dva velika momenta koja odaju snagu Krležine umjetničke individualnosti. Prvo: njegova suverena sigurnost u svemu što se tiče psihe gomila; drugo: njegov rafinirani način kojim on motive najrealnijega života prenaša u simboliku i vizionarnost ne vrijeđajući ni najmanje logički razvoj događaja i ne izazivajući otpor u našem osjećanju. (...) To je i razlog", ističe Begović, "zašto je *Golgota* proizvela onako dubok dojam na gledaoce, usprkos nekih duljina i opetovanja, usprkos jednog nerazmjera u dijelovima, i katkad suvišnih, preobičnih, bačenih rečenica i izraza."²⁶

Nikola Batušić nalazi da je Milan Begović kao rijetko koji naš kazališni kritičar znao točno zapaziti temeljne odrednice i kauzalitete kazališnoga čina, pri čemu je podjednako dobro određivao glumačke vrline, naglašavajući kako je "govor glavno sredstvo glumačke umjetnosti", i redateljske sposobnosti, i to na tragu promjena što ih je u interpretativnom

²⁰ "M. Begović o Gavellinim režijama". *Pozorišni list*, br. 2, str. 3-4.; Novi Sad, 6. oktobra 1931.

²¹ N. Batušić, *n. dj.*, str. 194.

²² M. Begović, "Gđa. Mila Dimitrijević. (Prigodom novog nastupa.)", *Jutarnji list*, XVIII., br. 6320., str. 12., /s portretom/; Zagreb, 8. rujna 1929.

²³ M. Begović, "Krleža 'Golgota'. Drama u pet činova. Nacrt za dekoracije: Ljubo Babić. Režija: Dr. Branko Gavella". *Novosti*, XVII., br. 302., str. 5.; Zagreb, 5. studeni 1922., u knjizi: M. Begović, *Kritike i prikazi*, str. 116.-120.; Zagreb 1943.; N. Batušić, *n. dj.*, str. 194.

²⁴ M. Begović, "'Golgota' od Miroslava Krleže, u Narodnom kazalištu u Zagrebu", *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 8, str. 623-627; Novi Sad, 16. decembar 1922. /čit./

²⁵ Miroslav Krleža, "Golgota". *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 5, str. 335-343; Novi Sad, 1. novembar 1922. /čit./

²⁶ M. Begović, *isto*.

smislu nosila nova redateljska generacija, pa se upravo od Begovićevih kritika u našoj dramsko-kazališnoj kritici počinje shvaćati pojam režije kao takve. Put do takvih ocjena Begoviću je zasigurno bio olakšan činjenicom da i sam bijaše redateljem. Naime, on je shvatio da svaki redateljski postupak uključuje i odgovarajuća mizanscenska rješenja, te da dobar redatelj samo nadograđuje dramskog pisca.

Ipak, kazališnom kritikom Begović se bavio nesustavno i uzgredno, uz sav ostali bogati književni rad, pa i angažman u kazalištu, iz čega onda proizlazi i njihove neujednačena kvaliteta, stoga Batušić svoj portret Begovića kao kazališnog kritičara zaokružuje sljedećim riječima: "Begoviću je do pune kritičarske samosvojnosti, do punokrvnije povezanosti s kazalištem, kome bi on nekim svojim postupcima možda i usmjerio koji od njegovih sporednih tijekova, nedostajalo ozbiljnosti, ustrajnosti i više teoretsko-estetske potkovanosti i upornosti. Premda vrlo često lucidan promatrač predstave i dobar analitik dramskog djela, dakle kritičar čija i književna i teatrološka komponenta recenzije bijaše daleko od svakog improviziranog dilentantizma, Begović nije, začudo, polazio od nekih čvršćih književno-kazališnih, ili pak dramaturških ishodišta, nije kao Nehajev imao u sebi izgrađen dramaturško-teoretički sustav prema kojemu bi mjerio književna djela. zato u njega nema nekih velikih promašaja u smislu neodgovornosti datih ocjena."²⁷

Begović je osobito od godine 1920. do 1925. u razdoblju svoje suradnje u zagrebačkim *Novostima*, pokazivao ona u hrvatskih kazališnih kritičara dosta česta svojstva da su, pod pritiskom brzine redakcijskog rada, često bili neujednačeni u svom sudu, pa ponekad i površni u svojim ocjenama. Kao kazališni kritičar Milan Begović je ipak, unatoč i takvim povremenim kritičarskim slabostima, zaključuje Batušić, nedvojbeno "ostavio nekoliko zanimljivih recenzija gdje se vrlo spretno spajaju ocjene književnog kritičara i promatrača redateljsko-glumačkih udjela u cjelokupnom dojmu glumišnoga čina".²⁸

Podrobnije o pojedinim Begovićevim kazališnokritičkim sudovima pisao je Boris Senker u svoj knjizi *Kazališni čovjek Milan Begović*, objavljenoj u "Teatrologijskoj biblioteci" godine 1985., u poglavlju "Prevodilac dramskih tekstova i kazališni kritičar", u kojoj s teatrološkog motrišta analizira brojne Begovićeve kazališne kritike, a napose njegov kazališnokritički rad dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća.²⁹ Senker drži da je Begovićevim recenzijama "imanentna samo jedna, uvjetno rečena teorijska postavka, koja bi se ovako mogla formulirati: dramski tekstovi ostvaruju se unutar glumišnom tradicijom provjerenih i sankcioniranih žanrova – salonske igre, poetske, psihološke, socijalne ili povijesne drame, na primjer – a svaki od tih žanrova zahtijeva i trpi samo jedan način režije, scenografske i kostimografske opreme i glume. Dopušteni su manji otkloni, pomaci i varijacije u granicama žanrova, ali ne i njihovo miješanje, brkanje ili razbijanje."³⁰ On je svoje sudove, ma kakvi god oni bili, piše dalje Senker, znao potkrijepiti pomnim i preglednim analizama redateljskih postupaka, budući je uistinu znao pisati o režiji, to tim više jer je ažurno pratio domaću i stranu teatrološku literaturu i periodiku, kao i to da je u mnogim europskim kazališnim sredinama (osobito za svog boravka u Hamburgu i Beču) upoznao

²⁷ N. Batušić, *n. dj.*, str. 194.

²⁸ *Isto*, str. 195

²⁹ Usp. Boris Senker, *Kazališni čovjek Milan Begović*, Teatrologijska biblioteka, knj. 12., urednik Nikola Batušić, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1985., str. 11.- 48.

³⁰ *Isto*, str. 40.

je rad nekolicine viđenijih europskih redatelja. U svakom slučaju o kazališnoj režiji pisao je kompetentnije i argumentiranije od većine hrvatskih kazališnih kritičara dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća.³¹ Begovićev kazališnokritički rad, uz onaj vezan uz prevođenje dramskih tekstova, zaključuje Senker, "svojevrsan su pokušaj usmjeravanja kazališta, oblikovanja njegova repertoara i stila, a ne samo reagiranja na teatar kakav on jest".³² Begović nije bio tek glumišni opservator, puki pratilac ili samo suputnik kazališta, naprotiv on je u svemu želio biti istinski kazališni čovjek kojemu je stalo da hrvatsko kazalište ide stazom najmodernijih europskih kazališnih iskustava.

Svoj sud da se Begović afirmirao, ne samo kao pjesnik, pripovjedač i dramatičar, već i kao kazališni kritičar, esejist i feljtonist, te da je uspijevao ostati 'moderan' kroz sve stilske mijene prve polovice dvadesetoga stoljeća, unatoč tome što su neki "književni kritičari i povjesničari tu njegovu sposobnost promjene ili prilagodbe tumačili kao slabost" Boris Senker ponovio je i godine 1996., u predgovoru izbora Begovićevih djela uvrštenih u ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti*.³³ Možda bi se prije moglo govoriti o "slabosti" tih Begovićevih kritičara koji su pisali u skladu s političkim okruženjem, a ne s činjenicama.

5.

Begovićevi kazališni članci su vrijedni prinosi hrvatskoj kazališnoj kritici, zanimljive ocjene o recentnoj domaćoj i stranoj dramskoj umjetnosti, a počesto su to i autorovi polemički tekstovi u svezi s najraznovrsnijim pitanjima hrvatskoga, a napose zagrebačkoga kazališnog, kulturnog i javnog života; to su zapravo svojevrsni kulturološki dokumenti o kulturnom i umjetničkom ozračju doba kada su pisani.

Kao književnik koji je punih četrdeset godina, u razdoblju od godine 1904. do 1944., objavljivao različite tekstove o kazališnoj umjetnosti svojim je člancima izazivao polemike, ali i pohvalne sudove. Kao ugledni pisac i kao čovjek iskustva u pitanjima domaćih književnih prilika, a pogotovo kao dramatičar i vrsni znalac suvremenih europskih dramskih kretanja, Begović je u svojim novinskim kazališnim kritikama iznio o mnogim našim dramatičarima i o kazališnim ostvarenjima pregnantne i sasvim točne ocjene.³⁴ Ta je ocjena napose potvrđena danas, nakon izlaska Sabranih djela Milana Begovića, kada je napokon na jednom mjestu razvidan cjelovit kazališnokritički i teatrološki opus Milana Begovića, tog klasika hrvatske književnosti dvadesetoga stoljeća.

³¹ *Isto*, str. 30.-31.

³² *Isto*, str. 43.

³³ B. Senker, *n. dj.*, str. 12.-13.

³⁴ Usp. N. Batušić, *n. dj.*, str. 189.-192.

MILAN BEGOVIĆ ALS THEATERKRITIKER UND THEATERWISSENSCHAFTLER

ZUSAMMENFASSUNG

Milan Begović beschäftigte sich intensiv mit dem Theater in allen Städten, in denen er sich aufhielt: in Split, Zadar, Wien und Hamburg. Eine rege Aktivität entwickelte er als Theaterkritiker in Zagreb. In der Zeit zwischen 1904 und 1944, also in einer vier Jahrzehnte langen periode, wurden seine teaterkritischen Texte in vielen kroatischen Zeitungen und Zeitschriften veröffentlicht. Diese Texte stellen sein Verhältnis gegenüber dem Theater dar. Begović veröffentlichte seine Beiträge nicht nur in den kroatischen, sondern auch in den deutschen, österreichischen, italienischen und serbischen Periodika, wodurch er zur Bekanntheit und Popularisierung der kroatischen Theaterkunst ausserhalb der nationalen Grenzen beigetragen hat. Begović ist Autor von etwa 200 theaterkritischen und theaterwissenschaftlichen Texten, unter denen sich verschiedene Rezensionen, Polemiken und Porträts von Theaterkünstlern befinden. Dieses bis jetzt kaum bekannte künstlerische Opus von Milan Begović präsentiert diesen Autor als eine herausragende Persönlichkeit im Rahmen der kroatischen Theaterkritik in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts.

SCHLÜSSELWÖRTER: *Begović, die Theaterkritik, die ausländischen Periodika, die Theaterkunst.*